

Аліна Владиславівна КАЛІНІНА,

молодший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України (м. Харків);
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8015-0807>

КРИМІНОЛОГІЧНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК ЗАСІБ НОРМАТИВНОГО ОБМЕЖЕННЯ ВПЛИВУ ФОНОВИХ ЯВИЩ НА СТАН ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

1. Злочинність різноманітна не лише у своїх проявах, а й за джерелами походження. У теорії кримінології проблема причинності злочинних проявів є гостро дискусійною, що сприяло розгалуженню поглядів вчених щодо їх першооснови.

Окреме місце у причинності злочинності вчені надають так званім «фоновим» для неї явищам. Адже, як зазначав професор А. П. Закалюк, пізнання злочинності має відбуватися у контексті її зв'язків з іншими суспільними явищами, у тому числі тими, що обумовлюють її детермінацію, а також такими, які межують з нею, та з яких вона значною мірою відтворюється [1, с. 22].

Поширеним у кримінології є розуміння як фонових для злочинності таких явищ, на фоні яких або з яких відтворюється злочинність [1, с. 22]. Це деякі форми так званої до злочинної антигромадської поведінки (або дозлочинні форми поведінки, що відхиляються від соціальної норми), які є супутніми буттю людини і тісно пов'язані зі злочинністю, створюючи живильний ґрунт для останньої, а також нерідко сприяють формуванню в особи мотиву й умислу на вчинення злочину [2, с. 372]. Учені особливо наголошують на негативній, антисуспільній, аморальній спрямованості таких явищ, хоча і не виключають, що не лише протиправні форми поведінки можуть претендувати на статус фонових для злочинності явищ [наприклад, 3, с. 55; 4, с. 13]. Однак, розглядаючи їх сутність і класифікацію на загальні та спеціальні (приведену Б. М. Головкиним), необхідно відзначити, що ця теза не завжди є виправданою. Так, загальні фонові явища унормовують відхилення від загальноновизнаних норм моралі та етикету, підривають культурні й духовні засади суспільства, полегшують становлення на шлях правопорушень і злочинів (наприклад, тотальна корупція, згубні наслідки глобалізації, нелегальна трудова міграція, стихійна урбанізація, тиражування ЗМІ сумнівних цінностей, дитяча бездоглядність та безпритульність, бродяжництво і жебрацтво осіб без певного місця проживання, трудова незайнятість працездатних осіб, низька культура міжособового спілкування у побуті та громадських місцях, пияцтво і конфліктність тощо). Спеціальні фонові явища виступають соціальною базою для поширення взаємопов'язаних видів злочинності та груп злочинів (зокрема, наркотизм або немедичне вживання психоактивних речовин, що сприяє втягненню наркоспоживачів у вчинення правопорушень і злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; сексуальна розпущеність, нетрадиційні види статевих стосунків, проституція, тінюва економіка, безгосподарність, корупція, насильство в сім'ї та ін.) [3, с. 15].

Отже, за характером фонові явища значно різняться. На нашу думку, вони не завжди мають антисуспільне забарвлення. Так, міграція осіб (як внутрішня, так і зовнішня) ззовні є цілком «правомірним» явищем глобалізаційних процесів. Однак коли вона набуває стихійності і держава не здатна повністю контролювати процес переміщення осіб по своїй території, міграція стає передумовою вчинення правопорушень різного ступеня суспільної небезпечності (як адміністративних деліктів, так і злочинів) [див. 5].

За загальним уявленням вважається, що кримінологія вивчає фонові явища у межах, необхідних для характеристики особистості злочинця, пояснення причин окремих злочинів, і, головним чином, для розробки загальносоціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання злочинності [6, с. 89].

2. Важливим аспектом запобігання злочинності на всіх рівнях є правове забезпечення такої діяльності. З моменту проголошення незалежності законодавча база України постійно перебуває у динамічному стані: численна кількість нормативних актів приймається, скасовується, кодифікується тощо. Однак у сфері запобігання злочинності на теперішній час нормативні приписи не мають системного характеру. По суті це величезна кількість правових норм, яка складається з Конституції України, галузевого законодавства (в деяких випадках неузгодженого між собою) та підзаконних актів (постанов, розпоряджень КМУ, наказів силових відомств і т.п.). До того ж, за словами А. П. Закалюка, важливі положення щодо ролі і значення запобіжної діяльності, її змісту, відповідності принципам справедливості, гуманності, законності, що містяться у багатьох міжнародних правових актах, до яких приєдналася Україна, фактично не стали змістом її національного законодавства, в основному невідомі суб'єктам запобіжної діяльності, нерідко їх не дотримуються. Це стосується низки положень Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Кодексу поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку, Керівних принципів у галузі запобігання злочинності та кримінального правосуддя тощо [1, с. 336].

3. Законодавство у сфері запобігання злочинності у науці отримало назву кримінологічного. Необхідно зазначити, що концепція кримінологічного законодавства України в наш час не є чітко визначеною. Його основу складають кодифіковані акти з так званого «кримінального блоку», або кримінальне законодавство в широкому сенсі – Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України [7, с. 353].

Зважаючи на значне охоплення кримінологічними приписами законодавства України, не можна оминути увагою і необхідність кримінологічного врегулювання запобігання фоновим для злочинності явищам. Звісно, що охопити всі фонові прояви неможливо, оскільки перелік таких явищ є відкритим, однак концептуально доцільно було б розробити стратегію зменшення їх впливу на стан злочинності в Україні. Такий програмний документ став би невід'ємною частиною кримінологічного законодавства України як нормативного обмеження можливостей вчинення злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
2. Батиргарєєва В. С. Фонові явища // Кримінологічний довідник : довідкове вид. / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі та О. М. Литвинова. Харків : Діа Плюс, 2013. С. 372.
3. Назаренко Д. О. Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам : монографія. Харків : Діа плюс, 2013. 524 с.
4. Головкін Б. М. Роль фонових явищ у детермінації злочинності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 20 берез. 2014 р.) / МВС України ; Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2014. С. 12–16.
5. Калініна А. В. Зовнішня міграція та злочинність: детермінаційне співвідношення // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 груд. 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2016. С. 218–220.
6. Даньшин И. Н. Фоновые явления преступности как дополнительный предмет криминологии. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 87–91.
7. Гусаров С. М. Кримінологічне законодавство // Українська кримінологічна енциклопедія / за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джужа, О. М. Литвинов. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Золота миля ; Київ : Нац. акад. внутр. справ ; Кримін. асоц. України, 2017. С. 352–353.

Одержано 15.03.2018